

RECENSION · GENIET FRÅN BRESLAU



Fritz Haber gaskrigets fader.

Den samvetslöse världsförbättraren

Lena Einhornns dokumentärroman om gaskrigets fader fångar tiden med detaljrik skärpa, skriver Oline Stig.

BOKEN

Lena Einhorn

Geniet från Breslau. Natur & Kultur.

■ Fritz Haber fick Nobelpriset i kemi 1918. Han räddade Europa från svält genom att framställa ammoniak genom syntes, vilket gjorde att man kunde tillverka konstgödsel och därmed öka jordbruksproduktionen. Samtidigt är han känd som gaskrigets fader och uppfann både klor- och senapsgas som dödade fienden som råttor i skyttegravarna under första världskriget. Ja, han inte bara uppfann, han var en varm förespråkare av metoden och aktiv i alla steg i processen, som kapten för det akademiska gardesregementet. Var Fritz Haber en världsförbättrare eller en samvetslös karriärst?

Einhornns dokumentärroman ger inga säkra svar, i stället utforskar den frågan och låter läsaren se in i tiden som i ett tittskåp med belysta rum. Vi får följa Fritz från ungdomen i Breslau och hans första möte med Clara Immerwahr, som långt senare ska bli hans hustru, fram till slagfältet under första världskrigets förtvivalde ställningskrig. Romanen handlar också om Clara och hennes kamp för att få tillträde till de vetenskapliga rum där kvinnor var en anomaly. Hon var, precis som sin make, kemist och den första kvinnan som fick studera vid ett tyskt universitet. Om man ska ringa in berättelsen har den tre huvudpersoner: Fritz, Clara och tiden de lever i.

Hur lyckas Einhorn då förvalta historien? I långa stycket mycket väl. Det dokumentära berättandet har den mix av nykter distans och vibrerande närvaro som är Einhornns signum. Hon är också skicklig på att ladda skeenden och bygga upp dem dramatur-

giskt. Ett av de mest gripande avsnitten i boken rör tillverkningen av klorgas och de olika djurförsök som genomförs med densamma innan den når soldaterna vid fronten. Avsnitten med Clara är också mycket fina, henne känner jag med och kommer nära.

Fritz, däremot, är en svår nöt att knäcka, trots att Einhorn ägnar flera hundra sidor åt att teckna hans porträtt. Hans revanschlystnad gentemot den stränga fadern går att förstå, liksom hans revanschlystnad över huvud taget mot alla som förnedrar honom i det militära och under de första åren vid universitetet. Den dubbla identiteten som jude och kristen konvertit är också intressant. Antesmitismen är ständigt närvarande och skildringen desto mer laddad eftersom vi befinner oss långt före nazismens illdåd och man som läsare vet allt det som bokens huvudpersoner ännu är lyckligt ovetande om.

Det jag inte blir riktigt klok på är Fritz gradvisa förvandling mot känslökyla och fanatism, både i relation till Clara och vad gäller hans plötsligt uppblåsande patriotism. Han blir helt enkelt, ju längre historien lider, en person det är svårt att känna sympati för. Och även om det är bra att Einhorn inte hemfaller åt några enkla förklaringar till hans gåtfulla natur, går det inte att komma ifrån att Claras berättelse, som är enklare att begripa och identifiera sig med, också engagerar mig mer. I romanen, liksom i verkligheten, får hon ändå stå i skuggan av den genialiske och motsägelsefulla maken.

Den tredje komponenten, själva tiden, tecknas med detaljrik skärpa. Ofta fungerar den som fond och förståelse för det drama som utspelas – och ibland blir de historiska redogörelserna väl detaljrika och didaktiska, liksom beskrivningarna av Fritz Habers vetenskapliga experiment. Mitt intresse för kemisk framställning av ammoniak har sina begränsningar. Det sammanfanfattande intrycket av Einhornns roman är blandat: jag läser ömsom fascinerat och vetgirigt, ömsom i motvind.

OLINE STIG
författare

BOKEN

Den värsta smärtan

■ "Det finns erfarenheter som inte kan beskrivas, som ändå måste skrivas om. Det finns sorg som inte kan formuleras annat än i ett oartikulerat skrik, som vi trots allt har ett behov att ta del av i ord." Så skrev Ann Lingebrandt när hon recenserade danska Naja Marie Aidts bok "Har døden taget noget fra dig så giv det tilbage" här på kultursidan förra året.

Nu ges boken ut i svensk översättning av Johanne Lykke Holm, på Wahlström & Widstrand, med titeln "Har døden tagit något ifrån dig så ge det tillbaka".

I boken skildrar Aidt det som är varje människas värsta mardröm, och som drabbade henne själv i mars 2015. Hennes son Carl dog, efter en olycka, endast 25 år gammal. Det är en bok om döden och saknaden, om den allra värsta sortens smärta, och om det tröstlösa sökandet efter ett språk som förmår bära sorgen.

"En oerhört smärtsam bok att läsa", skrev Ann Lingebrandt i sin recension: "Att de flesta av oss kommer att slippa dela Aidts erfarenhet innebär inte att vi undgår att förlora någon. Det är en bok som kommer att behövas."



Varför inte tro alla om gott – man kan ju inte ha mer än fel.

STIG JOHANSSON

MOTSTÅND

KRÖNIKA



Patricia Lorenzoni.

Dags att mobilisera. Att välkomna har blivit en motståndshandling.

”Mamma, de pratar om oss. Det är nästan som om vi vore kändisar. De säger att vi är våldtäktsmän”

Ett brev skrivet till en mor långt borta, kanske aldrig avsett att skickas iväg. Skrivet från ett Sverige där ordet "barn" genom en märklig förskjutning de senaste åren kommit att signalera förövarskap. Åtminstone om det sätts samman med "ensamkommande" och "flykting". När du läser detta är valrörelsen över. När jag skriver det vet jag ännu inte vilket Sverige du och jag har vaknat upp till.

Brevet var ett av dem som lästes upp i föreställningen "Mödrars manifest", som under sensommaren turnerat i Sverige och Europa. Föreställningen är del två i konstgruppen FUL:s arbete kring migration, rasism och nationsgränser. Första delen, "Europa Europa", hade premiär valårssommaren 2014. Skillnaden mellan föreställningarna säger mycket om vad som har förändrats på fyra år.

Medan "Europa Europa" var en kabaré full av humor – även om skrattet flera gånger fastnade i halsen – är "Mödrars manifest" en sorgeritual. Föreställningen skapar ett kollektivt rum för en sorg som gjorts hemlös. Sorg över migrationens förluster, över kära som blev kvar, över älskade barn som försvann. Sorg över gränsbevakningens brutalitet, asylprocessens vända, deportationernas våld. Ändå stannar ritualen inte i sorgen, utan landar i ett artikulerande av kollektiv kamp mot rasism; både helande och mobiliserande i en tid när vi verkligen behöver det.

För rasismens problem sträcker sig långt utöver Sverigedemokraterna. Över så gott som hela den politiska skalan har det skett en förskjutning på både retorikens och politikens nivå. Valrörelsen har kretsats kring gränskontroll och hårdare tag. Vissa människor – dem vars trygghet inget värde ges – pekas ut som otrygghetsskapande. Kalkyler av invandringens ekonomiska kostnader och vinster avlöser varandra bland såväl "invandringskritiker" som försvarare av öppnare gränser.

Vad innebär det att leva i ett samhälle där din rätt att tillhöra diskuteras i termer av din eventuella lönsamhet? Och än mer: Vad innebär det att verka i ett klimat där allt du är, din existens, ifrågasätts dagligen?

Med SD:s landvinningar framstår ståndpunkter som för tio år sedan var extrema, nu som politiskt rimliga. Och när krav på lojalitet med nationen blir politiskt rimligt, blir alla vi vars lojalitet tycks kunna ifrågasättas möjliga måltavlor för såväl repressiv politik som direkt våld.

Om detta borde vi tala mer, och kring detta borde vi mobilisera. För vad det handlar om är demokratins själva överlevnad. Inte bara potentiella "osvenskar" pekas ut, utan också den självständiga journalistiken, konsten och forskningen.

För tre år sedan var Malmö den port in i Sverige där rörelsen Refugees welcome hade sin kanske största betydelse. Tusentals människor passerade genom ett Malmö som visade att svårigheter kan mötas med solidarisk samling snarare än repression. För en mycket kort period tycktes det möjligt att bygga något gemensamt ur detta välkomnande. Nu välkomnas ingen som ens kan misstänkas behöva det, till andrummets Sverige.

Det är passande att det mobiliseringsinitiativ som sju sätts i Malmö idag, med sikte på kamp mot rasism underifrån, har getts parollen "Välkommen till motståndet". För redan själva akten att välkomna, har idag blivit ett fullkomligt nödvändigt motstånd.

PATRICIA LORENZONI
idéhistoriker och författare